

בראשית לה

ח וְתָמַת דְּבָרָה מִיִּנְקַת רַבְקָה

וְתִקְבֵּר מִתַּחַת לְבֵית אֵל תַּחַת הָאֱלֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אֱלֹן בְּכוֹת.

1. א. התורה לא ציינה את פטירת רבקה, לאה, בלהה וזלפה. מה אפוא החשיבות שראתה התורה לציין את מות דבורה?
ב. מדוע תיאור מותה קוטע לכאורה את רצף העניינים?
ובלשון הרמב"ן:

"ותמת דבורה מינקת רבקה – לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה

בין זיקרא למקום אל בית אל', ובין זי'רא אלהים אל יעקב עוד'

והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד,

כי יעקב בבאו לזוה היא בית אל, בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל,

ונראה לו האלהים שם ויברך אותו, ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחד"¹.

2. מדוע כאשר פגשנו את מינקת רבקה לראשונה בפרשת חיי שרה: "וישלחו את רבקה אחתם ואת מִיִּנְקָתָה"² התורה לא ציינה את שמה של המינקת, ואילו כאן הודיעה כי שמה דבורה?
3. מה החשיבות בציון מקום קבורתה המדויק של דבורה ומה הכוונה בתיאור "מתחת לבית אל"?
4. מה המשמעות שנקברה תחת האלון?
5. מדוע חשוב לדעת כי נקרא "אלון בכות"?

"דברה מינקת רבקה"

דבורה קרויה על שם שרץ עוף טמא המסוגל להוציא מגופו דבש מתוך וטהור, המותר באכילה. לפיכך כוחה הוא ביכולתה להוציא יקר מזולל, מתוך מעז. דבורה הצליחה לילד את רבקה אימנו הטהורה מבית הרשע של לבן ובתואל ולהוציא את הקדושה מתוך הטומאה. היא הייתה "פידגוגתא דרבקה"³ – המחנכת של רבקה בבית לבן ובתואל, שנטעה בה אמונה ומוסר⁴. יתר על כן, לשרץ העוף הקרוי דבורה יש עוקץ שבו היא משתמשת לצורכי הגנה והתקפה. לדבורה מינקת רבקה היה כישרון להתמודד עם כוחות הרשע ולמנוע בעדם מלפגוע ברבקה – שבאישיותה גלומים

¹ רמב"ן לפסוק ח.

² בראשית כד נט.

³ תרגון יונתן בראשית לה ח.

⁴ עיין נ' גאל-דור, פחד יצחק ב' תשע"ד עמ' 334 ; תשפ"ה עמ' 310.

יסודותיה האידיאליים והטהורים של האומה. פעילותה החשובה של דבורה איננה מוזכרת בפשטי המקראות משום שנעשתה בסתר, בעורמה ובתחבולה – "עם עקש תתפתל"⁵.
כהמשך למפעלה, נשלחה דבורה מאוחר יותר על ידי רבקה להוציא את יעקב מבית לבן, לילד את 'בית ישראל' ממקום הטינופת של בית לבן⁶.
תיאור פטירת דבורה אינו קוטע את רצף העניינים אלא מברר אותם. מות דבורה מסמן את השלמת ייעודה: יילוד 'בית ישראל'. אם דבורה מתה, מובן הדבר שהושלמה צורתם של ישראל. בבית אל, 'בית ישראל' מופיע בגיבושו השלם, ברוממות הקודש של הארת חייו הכללית והטהורה. גם תיאור קבורת דבורה "מתחת לבית אל" מגדיר את עניינה. אילו כוונת התורה הייתה לומר שהיא נקברה בקצה הדרומי של בית אל הייתה מתנסחת אחרת, כגון: 'ותקבר מנגב לבית אל' וכדומה. הביטוי "מתחת לבית אל" רומז שדבורה הייתה המסד התחתיתי שעליו נשען כל הבניין, התשתית שאפשרה את הופעתו.
מובא במדרש:

"ותקבר מתחת לבית אל – במקום קדוש.
מלמד שזכותה גרמה לה להקבר שם"⁷.

זכותה של דבורה היא בהיותה המצע להופעת "בית אל" – 'בית ישראל' בגיבושו השלם. על אף שהיא גורם חיצוני – איננה ממשפחת 'בית ישראל' – מתחת לפני השטח היא מרוכזת בבניין ובטיפוחו ומאפשרת את הופעתו בשלמות. המשמעות העמוקה של העניין היא שעם ישראל אינו עם פרטי, אלא משאת נפשה העמוקה ביותר של האנושות בכללותה, כפי שמשקף מבעד לאישיותה של דבורה. באישיותה מבררת דבורה את אחדות העולם, את היותו בעל מרכז אחד ומגמה אחת: שם ד' המופיע על ישראל.
כאשר הגיעה ארצה עם רבקה לא נזכרה בכתוב בשמה. אז טרם התברר כישרונה ה'דבורי' לילד טהור מטמא, כיוון שלרבקה נולד גם עשיו. עצם מציאותו האפילה על הערכת אישיותה של רבקה כראוי⁸. אולם כאשר באה מחרן בפעם השנייה עם בית יעקב אשר "כל ראייהם יכירום כי הם זרע ברך ד'"⁹ אז התבררה מהותה, כישרונה הייחודי בפסגת זוהרו ולכן דווקא כאן ציינה התורה את שמה.

"ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות" – מצאנו במקרא את האלון בתור ביטוי לחוסן וכוח¹⁰. מה אפוא הקשר של תוכן זה לקבורת דבורה?

⁵ תהלים יח כז.

⁶ רש"י לפסוק ח: "ותמת דבורה – מה ענין דבורה בבית יעקב? אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב: ושלחתי ולקחתיך משם (בראשית כז מה), שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם, ומתה בדרך".

⁷ פסיקתא זוטריתא (לקח טוב) בראשית לה ח.

⁸ חז"ל אומרים שבאותו היום שמתה דבורה מתה גם רבקה והתורה העלימה את יום מותה של רבקה כדי שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשיו (רש"י לפסוק ח ד"ה ואגדה).

⁹ ישעיהו סא ט.

¹⁰ עמוס ב ט: "ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כלבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים". כמו כן עיין הכתב והקבלה בראשית יח ד"ה באלני ממרא.

התורה רומזת שקבורת דבורה "מתחת לבית אל" – היותה המצע להופעת 'בית אל', מבטא את כוחו וחוסנו של עם ישראל. הכיצד?

כאמור לעיל, דבורה באישיותה מייצגת את שקיקת האנושות כולה להופעת 'בית ישראל'. בזה חוסנו של עם ישראל, שהוא איננו עם פרטי אלא משאת נפשה של המציאות כולה. לפיכך במותה הפך האלון שנקברה תחתיו לאלון בכות – הבכי על מות דבורה נבע מן הצער על הסתלקות הכוח המברר את חוסנו של עם ד', את כלליותו, את שקיקת המציאות כולה להופעת מדרגת חייו הייחודית.